

הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

חבר ביה"ד הגדול

פתיחת ברז מים חמים בשבת

שאלה:

^{הפותר} הפותח ברז שמוציא מים חמים בשבת בשוגג וזה גורם שיכנסו מים קרים מה יעשה? האם עדיף שיסגור הברז מהר, או עדיף שישאיר פתוח? וכן אם פתח הברז וכבר סגרו, האם כדאי אח"כ לכבות החשמל כדי שלא יתבשלו המים שנכנסו?

תשובה:

והתראה, ומה שכתבו תוס' שבת ד' ע"א ד"ה קודם, שהקשו מה ספק יש אם התירו לו לרדותה לפני שיבוא לידי איסור סקילה פשיטא שלא ישמע לנו, ותרצו שאם לא רודה מחמת האיסור דרבנן הרי הוא אנוס ופטור מסקילה, אכן כל זה להצד שלא התירו לו לרדותו, אבל להצד שהתירו שוב אינו אנוס וחייב סקילה אם לא ירדה, וכן גם אם הדביק בשוגג מ"מ יעבור איסור תורה אם לא ירדה אחר שמותר.

וממילא בנידון דידן ג"כ יש לומר שהתירו לו לכבות את החשמל שיפסיק לחמם את המים ולא יעבור איסור תורה בין שפתח הברז בשוגג ובין שפתח במזיד, וממילא חייב הוא בכך למנוע מעצמו איסור תורה של מבשל בשבת.

ב. והנה הפרשת דרכים שהביא האבני מילואים בתשובה סימן י"ח דעתו

א. אם פתח הברז בזמן שהחשמל המחמם המים דולק, לכאורה יש לומר שעדיף שיכבה החשמל שאינו אלא איסור דרבנן וכמו שמבואר בגמ' שבת מ"ב ע"א וברמב"ם בפ"ב מהל' שבת ה"ב שהמכבה גחלת של מתכת אין בו איסור תורה, ואף שאסור מדרבנן מ"מ אם לא יכבה יעבור איסור תורה שיתבשלו המים שיכנסו וזה איסור תורה.

ונראה שדין זה דומה למה שנפסק בשו"ע בסימן רנ"ד ס"ו ובמ"ב שם ס"ק ל"ט שהמדביק פת בתנור בין בשוגג ובין במזיד מותר לו לרדות הפת קודם שתיאפה, שאף שרדית הפת אסורה מדרבנן מ"מ מותר לו לעבור איסור דרבנן כדי להינצל מאיסור תורה, ונראה פשוט שלא רק מותר לו אלא חייב לרדות, לא מבעיה אם הדביק במזיד, שאם לא ירדה יעבור איסור שבת מן התורה וחייב סקילה אם היה מזיד

שאסור לבטל איסור לחולה הזקוק לאכול איסור משום פקוח נפש, דמ"מ אסור לנו לבטל האיסור אף שעל ידי כן יאכל איסור לא מבוטל, וטעם הדבר שלא הותר לחולה אלא לאכול מאכלות אסורות משום רפואתו, אבל אין היתר לחולה לעשות איסור שאין האיסור מרפאהו אלא שבא למנוע שלא יצטרך לעבור איסור חמור. ואבני מילואים שם חולק עליו וסובר שמותר לבטל את האיסור שאינו אלא איסור דרבנן כדי להציל החולה מאיסור תורה, וכמו שהתירו לו לרדות קודם שיבא לידי איסור, ואף שלא התירו לאחרים לרדותה וכמו שיתבאר להלן, שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, כל זה בפשע, אבל כל שלא פשע כמו חולה אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך.

ג. אכן יש לדון ולומר שהמים הקרים שנכנסו לבוילר כשהיה הברז החם פתוח כבר נכנסו, וגם אם יכבה החשמל יתחממו המים הקרים מהמים החמים, אלא שכיבוי החשמל יועיל שלא יתחממו כל המים, שאולי אין מספיק חום במים החמים לחמם עד כדי שהיד סולדת בו את כל המים, ואם לא יכבה יתחממו כל המים.

ומרבה בשיעור בשבת אף שנחלקו בזה הרשב"א והר"ן אם יש במרבה בשיעור איסור תורה, ודעת הרשב"א שאין איסור תורה במרבה בשיעור, ולכן מותר לתלוש בשבת ענף שיש בו שלושה פירות אף שמרבה בשיעור מ"מ עדיף מאשר לתלוש שני ענפים שבכל אחד פרי אחד, והר"ן חולק וסובר שמרבה בשיעור אסור מן התורה, מ"מ נראה שגם הרשב"א מודה שאין היתר של מרבה בשיעורים אלא

כשיש שיעור מסוים שמותר מן התורה, וכהא דחולה שמותר לו לחתוך שני פירות משום פקוח נפש, ובזה אם מרבה בשיעור אינו אסור, כיון שעיקר המעשה היתר, אבל התולש ענף עם שני פירות במזיד חייב על שניהם, ומפורש אמרו בגמ' המוציא אוכלין בכלי חייב אף על הכלי ואם נזכר שהוציא כלי והביא חטאת וחזר ונזכר שהוציא גם פרי מביא עוד חטאת [שבת דף צ"ג ע"ב] הרי מפורש שריבוי בשיעור אסור מן התורה, ובע"כ שלא התיר הרשב"א רק במקום שהשיעור עצמו היתר והוא מרבה עליו. והנה הר"ן אע"פ שסובר שמרבה בשיעור אסור מן התורה מודה שבמקום שיש היתר גמור מותר להרבות, וכהא דמרבה ומבשל ביו"ט בקדירה אחת יותר ממה שצריך לאכילתו, היות וסובר הר"ן שחולה אינו דומה ליו"ט, שביו"ט הותרה מלאכת אוכל נפש ואצל חולה היא דחויה.

ומעתה יוצא שאם לא יכבה החשמל יעבור איסור תורה של ריבוי בשיעור במקום האסור, וחייב חטאת או סקילה על זה, ואם יכבה החשמל יקטין השיעור של המים המתבשלים.

ד. אכן עדיין יש לדון שבפתיחת הברז שמוציא החמים ונכנסים קרים הרי המים הראשונים הם כוחו, וכמו שאמרו (סנהדרין ע"ז ב') שהפותח בדקא דמיא בכוח ראשון חייב ובכח שני פטור שהוא גרמא, ומעתה יוצא שלא יתחייב על המים שנכנסו בכח שני, ואם נאמר שלגבי המים שנכנסו בכח ראשון יתבשלו גם באם יכבה החשמל, ונמצא שבא לכבות החשמל כדי לינצל שלא יתבשלו המים בגרמא.

ולכן גם כלי חרס אין בו משום מלאכת מחשבת, ואינו דומה לזורה ומבשל שאין דרך לעשותו ביד, וכך ביאר התת"ס טעם המג"א בסימן רנ"ב שהטוחן בשבת ברחים של מים פטור, שזה גרמא ואינו מלאכת מחשבת כיון שטוחן אפשר ברחים של יד.

ולפי זה יש לדון שגם מים שנכנסים בכח שני לדוד שעומד על האש ומתבשל חייב, שכל בישול זהו מלאכה בגרמא וחיובו משום מלאכת מחשבת, וא"כ גם נחייב על כח שני.

ו. אמנם אינו מוכרח, שאף שהבישול עצמו חייבין בגרמא מ"מ להניח הקדירה על האש אין חייבין בגרמא, שאין דרך מלאכת מחשבת להניח הקדירה בגרמא על האש. ואפשר שאפילו להחולקין על המג"א וסוברין שהטוחן ברחים של מים חייב חטאת משום מלאכת מחשבת מ"מ כשנכנסים המים בכוח שני פטור, והטעם שאינו כך דרך הבישול, ואף שעושים כן בבוילר אין הכרח להגדירו כמלאכת מחשבת, ואינו דומה לטוחן ברחים של מים שכן עיקר דרך טוחן, משא"כ להניח על האש שעיקר הדרך להניח בידים ולא בכח שני, וצ"ע.

עכ"פ אם נאמר שזה נחשב מלאכת מחשבת שוב יש להורות שיכבה החשמל שהוא איסור דרבנן לזכות שלא יעבור איסור תורה בבישול המים.

ז. ויש לדון שגם המים הנכנסים מיד שפותח הברז שמוציא מים חמים מ"מ אין כאן אלא גרמא, ואף שבפתיחת הברז המים היוצאין ממנו בכח ראשון נחשב מעשה האדם וחייב משום רוצח, יש לחלק

ולבאורה יש לומר שמותר לעבור איסור דרבנן כדי לינצל מאיסור תורה, אבל לא מצאנו שמותר לעבור איסור דרבנן כדי לינצל מאיסור דרבנן אחר, אף שהאיסור הזה יגרום שלא יעבור הרבה אסורים דרבנן, שאם לא יכבה יגרום שיתבשלו הרבה מים בגרמא, ואם יכבה יעשה איסור דרבנן אחד, ומצאנו לר"ן סוף יומא שיש לשחוט לחולה בשבת ולא להאכילו טרפות, שבטרפה חייב על כל כזית ובשבת עובר רק איסור אחד, וא"כ אפשר שאומרים לאדם חטא באיסור דרבנן כדי לזכות שלא לעבור על הרבה איסורים דרבנן, וצ"ע למצוא בפוסקים דוגמא כזאת.

ה. עוד יש לעיין לפי מה שכתב רש"י שבת ע"ד ב' ד"ה שבע חטאות שהעושה חבית בשבת חייב שבע חטאות ואחד מהם מבשל, שכלי חרס מגבל הטיט ומצרפו בכבשן וזהו בישול, ובד"ה תנור שחייב שמונה חטאות כתב רש"י שתנור עושים אותו כשאר כלי חרס ואחר שצרפו בכבשן הוא טח עליו טפילה שיהיה עב וחומו מתקיים והוא גמר מלאכתו וחייב משום מכה בפטיש, אבל לגבי חבית ליכא משום מכה בפטיש דמאליה נגמרה מלאכתו בתנור עכ"ל, וקשה א"כ למה חייב משום מבשל, והרי גם מבשל מאליה מתבשל, ומתריצין אחרונים שבבישול חייבין אף בגרמא מטעם שמלאכת מחשבת אסרה תורה, וכל שיש מלאכת מחשבת חייב בגרמא, וכמו שאמרו בב"ק דף ס' שלכן זורה ורוח מסייעתו חייב בשבת אף שהוא גרמא שמלאכת מחשבת אסרה תורה, וכן מבשל, אבל מכה בפטיש אינו חייב, כיון שמלאכת מכה בפטיש ניתן לעשותו בידו,

בין המים היוצאין למים הנכנסים, שהנה מבואר בגמ' סנהדרין ע"ז ב' שהזורק אבן למעלה וירדה בחזרה למטה שלא לצדדין והרגה בן אדם פטור שזה גרמא, וקשה מאי שנא מפותח מים שהבא בכוח ראשון והרגה חייב, וכן אם יחזיק אבן ויפתח ידו ויפול האבן על אדם והרגו מסתבר שחייב, שאין הבדל בין פותח ברו שחייב בכוח ראשון לבין פותח ידו, וא"כ למה בזורק למעלה וחזרה והרגה פטור, והרי הביא בכח האבן למקום שיפול בכוח ראשון וכוחו כגופו.

ח. ונראה בטעם הדבר, שזה שפותח ברו נחשב ככוחו אף שאין פתיחת הברז דוחפת המים, אלא שהסיר המונע שמעכב המים ואז יצאו המים בכוח עצמם, כדרך מים שיורדין ממקום גבוה למקום נמוך, נראה שטעם הדבר שלפי ראות העין נראה כאילו פתיחת הברז היא הדוחפת את המים, אף שאין האמת כן, מ"מ גדרי מעשה וגרמא הולך לפי ראות עיני אדם [והארכתי בזה במקום אחר בעוד ראיות], ולכן הזורק למעלה והלכה האבן למטה פטור, ששם הרואה יראה שאין נופל מכוחו, שהרי הוא זרק למעלה ואילו האבן חזרה למטה.

ולפי זה אפשר שזה שפותח ברו אף שהמים היוצאין נחשבים ככוחו מ"מ המים הנכנסים בגלל זה נידונים כגרמא, שהרי אין נראה מפתחת הברז שדוחף מים לפנים, אמנם אינו מוכרח, ואפשר שבעיני אדם נראה כאילו פתיחת הברז מושכת המים לפנים, וצ"ע. אבל אם נאמר כן יוצא שאין לו לכבות החשמל גם אם המים שבאין בכוח ראשון לא יתבשלו

על ידי שיכבה החשמל שאינו מציל מאיסור תורה.

פ. אכן כל זה מדובר שפתח הברז בזמן שהבוילר דולק, אבל אם פתח הברז בזמן שהבוילר אינו דולק בזה ודאי שיכבה הכפתור של הבוילר שלא ידלק על ידי הקרים הנכנסים וגורמים שידלק הבוילר, שהרי בזה שמכבה מונע איסור הבערה, ואף אם נאמר שזה נחשב גרמא שנדלק הבוילר, מ"מ כל זמן שהחשמל אינו דולק אין איסור כלל בהורדת הכפתור שיגרום שלא ידלק, וכמו שהורה מו"ח זצ"ל שמותר לגרום שלא ידלק החשמל בשבת. [נכח הדפוס] ונכלל זה שכתבנו צ"ע לשיטת החזו"א שיש בהדלקת חשמל וכבוי משום בונה וסותר, והוא איסור תורה, אבל להוריד כפתור שלא ידלק נראה שגם להחזו"א אין בו איסור, וצ"ע].

י. ועתה נבא לשאלה הראשונה, אם עדיף לא לסגור הברז או עדיף לסגור שלא יכנסו עוד מים.

ובגמ' שבת מ"א ב' מיחם שפנהו לא יתן לתוכו מים מועטין שיחוממו אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן, ובתוס' שם ד"ה מיחם כתבו כיון דאינו מבשל, שאין המיחם מספיק לבשל רוב המים שבתוכו, וכדאשכחן ביומא ל"ד שמכניסין עששיות של ברזל במקוה של הכה"ג שתפוג צינתן ואם היה מבשל היה אסור.

ויש לעיין, והרי המים הסמוכים לעששית של ברזל מתחממים ומתבשלים אלא שתוזרים ומתקררים על ידי רוב המים הקרים שבמקוה ונשארים מים שפג צינתן,

קימל"ן כדי שיתן על האור ויתחיל להרתיח הרי דעל האור גם כן אינו מבשל ברגע ראשון וגם כאן אף שמתערב תכף בחמין מ"מ אינו מתבשל תכף עד שישפוך השאר" עכ"ל.

ולענ"ד יש ליישב, שאף שהנותן קדירה עם מים על האש אינו מתבשל תכף, שלוקח זמן עד שהמים מתחממים כדי שהיד סולדת, אבל השופך מים קרים לתוך חמים אם הקרים הם מעט הם מתערבים מיד ומתחממים כדי שהיד סולדת וזה בישולם, ולא קשה קושית השער הציון. וכן נראה מהדין של עירוי מבשל כדי קליפה, ומטעם דאדמיקר ליה בלע, הרי שמתבשל מיד, שהרי אם כך נעשה כלי שני ותתאה גבר.

יב. ולפי כל זה נראה, שבאם הבוילר דולק לא יסגור הברז וישאיר כך כל השבת, שאם יסגור יגרום שיתבשלו המים הקרים על ידי החשמל. אמנם אם נאמר שסגירת הברז היא גרמא שיתבשלו המים הקרים על ידי החשמל, אמנם אם נאמר שסגירת הברז היא גרמא שיתבשלו המים וגרמא כזאת אינה בכלל מלאכת מחשבת אפשר שבמקום הפסד מותר, וכמו שמותר לכבות דליקה על ידי גרמא משום הפסד אולי גם גרמא כזאת מותר, ואף שלכבות דליקה הוא איסור דרבנן מ"מ גם איסור תורה מותר, שהרי לדעת הרמב"ם הלכה כר' יהודה שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מן התורה, ואעפ"כ פסק שמותר לכבות בגרמא.

אכז כשאין היתר זה, שנאמר שזה נחשב מעשה שסוגר הברז וממילא נשארים

וכן במיחם אף שהמים הראשונים הנוגעים בתחתית המיחם מתחממים אלא שמיד שאר המים שנותן מקררים אותם ונעשו פושרין, ויש לדון אם מים שנוגעים בעששית חמה מאד אינם מתבשלים מיד אלא לוקח זמן מסוים ^{אוצר החכמה} ובזמן הזה כבר יש מים שמקררין, או אף שהמים הנוגעים מתחממים מהברזל והמיחם מ"מ כיון שמתקררין ונעשין פושרין אין כאן מבשל, וטעם הדבר או משום שלא נשארו חמין אין זה בישול, או מטעם שמתבשלים ברוב המים הקרים זה כאילו לא נתבשלו מעולם, שבישול שאינו מתקיים אינו בישול.

ואף שאסור לערות מכלי ראשון אף שתתאה גבר ונעשים המים כלי שני, מ"מ מיד שמערה מבשל כדי קליפה, וכמו שאמרו אדמיקר ליה בלע וצריך קליפה, וכן אדמיקר ליה מבשל כדי קליפה, וכמו שכתבו תוס' שבת מ"ב ב' ד"ה אבל, וקשה איך מבשל כדי קליפה, והרי מיד נעשו המים ^{תורת משה} שעירה כלי שני, ואפשר לומר שרק לערות על דבר יבש מבשל כדי קליפה, שאינו מתערב, אבל לערות מכלי ראשון על משקה מותר, או שאם מערה מכלי ראשון על משקה חם חום של כלי שני אינו מתקרר העירוי על ידי המים החמים שבכלי שני, אבל אם מערה על מים קרים מותר בשבת.

יא. אמנם במ"ב סימן שי"ח סקפ"ג מביא מחיי אדם שזה שמותר לשפוך מים קרים הרבה היינו ששופך בשפיכה אחת גדולה הכל בפעם אחת, אבל מעט מעט אסור לערות, שהרי מבשל תיכף, ומה יועיל מה שיצטנן, ובשער הציון שם ס"ק קי"א כתב על זה "יש לעיין שהרי בדבר חריף

תאריך: 09/08/2018

אבל בודאי שיתבשלו פחות מאילו סגר, ^{אוצר החכמה} וכשיראה שיוצאין מים שאין היד סולדת יכול לסגור הברז אם החשמל כבה ויוריד הכפתור שלא ידלק.

המים הקרים בפנים, או שזה בכלל מלאכת מחשבת, עדיף לא לסגור הברז, וזה יגרום שיצאו החמים ויכנסו קרים, ויתכן שלא יספיקו להחם הקרים, ואפילו יספיקו לחמם

הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 49